

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative
 “Vasile Goldiș” Western University of Arad, Faculty of Humanities, Political and Administrative Sciences

Benjamin Fundoianu / Fondane. Orientări filosofice

Benjamin Fundoianu / Fondane – philosophical orientations

Although during the Romanian period of his creation Benjamin Fundoianu became known first and foremost as a poet and essayist, as a result of his transmutation to the French cultural space, especially after his spiritual meeting with Lev Șestov, his orientation towards philosophy has become increasingly important.

Apart from the numerous essays printed in several more or less well-known publications in France, Belgium or even Argentina, the works which ultimately imposed him as an existentialist philosopher were *La conscience malheureuse* and *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire*. The latter text is, at the same time, his philosophical testament.

An aspect which must be discussed is that of personal license reflected by the term of *irrésignation*, which gave birth to discussions regarding its necessity, as there already existed in French terms which made reference to that specific signified, and there was even the negative form of *non-résignation*.

Irrésignation is not featured in French dictionaries, but, in the ensemble of Benjamin Fondane's thinking, an opposition arises between the significations invested with it by its creator and the existing term, *non-résignation*: this is not merely a non-resignation, but an impossibility, a refusal to accept duty, reason and death.

Keywords: French existentialism, metaphysical revolt, metaphysical alienation, *irrésignation* (Fondane's license)

Institution's address: str. Unirii nr. 3 Arad 310123 România, Tel: 0257 282324, web: www.uvvg.ro

Personal e-mail: *m_speranta@yahoo.com*

Deși, în perioada românească a creației sale, Benjamin Fundoianu s-a afirmat în primul rând ca poet și eseist, odată cu transmutarea sa în spațiul cultural francez, cu atât mai mult după întâlnirea spirituală cu Lev Șestov, orientarea sa spre filosofie este din ce în ce mai pregnantă.

Alături de numeroasele eseuri care au văzut lumina tiparului în diverse publicații mai mult sau mai puțin consacrate din Franța, Belgia sau chiar Argentina, lucrările ce l-au impus definitiv pe Benjamin Fondane ca filosof existențialist, în linie șestoviană, sunt *La conscience malheureuse* și *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire*. Acest din urmă text fondanian este totodată și testamentul său filosofic.

De asemenea, în anul 1998, la Paris, apare o lucrare care rămăsese, până la acea dată, inedită: *L'Etre et la connaissance. Essai sur Lupasco*, reeditată în anul 2000, și în limba română. Ștefan Lupașcu era un tânăr filosof, de formație fizician, puțin cunoscut la acel moment, dar în plină ascensiune. Interesant de remarcat e faptul că Fondane menționează, într-una din scrisorile trimise din lagăr soției sale, acest eseu aflat pe atunci în stadiul de schiță, cu rugămintea de a-l revedea, conform

însemnărilor autorului în această privință. Iată cum privea Fondane opera acestui debutant îndrăzneț în ale filosofiei, susținător al unei „noi logici” bazate, susține Lupașcu, pe interpretarea obiectivă a datelor fizicii moderne: „Nu știu ce loc va rezerva viitorul *noii teorii a cunoașterii*, pe care domnul Lupașcu ne-a prezentat-o într-o vastă lucrare în două volume, *Despre devenirea logică și afectivitate*, apărută încă din 1935, și pe care ultima sa carte, *Experiența microfizică și gândirea umană*, o explicitează și o amplifică.

În ciuda aparențelor modeste, a unei remarcabile sobrietăți de expresie și a văditei sflii a pretențiilor, această *nonă* teorie se anunță ca un seism în stare să răstoarne din temelii nu numai rezultatele obținute până acum de filosofie, dar înseși criteriile care i-au legitimat rezultatele.”¹

De fapt, acest studiu era prevăzut a face parte dintr-o lucrare mai amplă, denumită *L'Etre et la connaissance*, reunind portretele a încă doi filosofi, cu care Fondane considera că Ștefan Lupașcu se copletează, în direcția atacului asupra gândirii raționale ca inhibitor al existenței umane: Lévy Bruhl și Lev Șestov.

Conștiința nefericită este un eseu-umbrelă, reunind practic o întreagă serie de abordări mai mult sau mai puțin critice, ale unor filosofi contemporani: *Nietzsche și*

Iosif Ross, B. Fundoianu, Rodica Wechsler, Filip Brunea Fox și Siegfried Kracauer.
Coll. Michel Carassou, Paris

<http://www.memorialdelashoah.org/upload/minisites/fondane/exposition/les-annees-roumaines.htm>

„suprema cruzime”, Gide „pe urmele lui Montaigne”, Edmund Husserl și Oul lui Columb al realului, Bergson, Freud și Zeii, Martin Heidegger pe urmele lui Kierkegaard și Dostoievski, Sören Kierkegaard și categoria secretului, Șeston, Kierkegaard și șarpele, Lev Șeston, martor al acuzării.

Aceste eseuri au apărut, între anii 1929-1935, în revistele franceze ale timpului, având un caracter polemic și suficient de ofensiv (atitudine cu care, de altfel, autorul ne-a obișnuit, de pe vremea când semna, încă, Fundoianu) împotriva unor nume marcante ale gândirii filosofice din acea vreme: Bergson, Gide, Freud, Husserl... Însă, așa cum, în subterana volumului *Imagini și cărți din Franța*, dincolo de periplusul prin opera unor personalități ale lumii literare franceze, se evidențiază traseul formativ și configurația sufletească fundoniană, în volumul *Conștiința nefericită*, scopul fundamental nu este discutarea contribuției filosofice a celor abordați, ci ridicarea unei probleme de maximă importanță în sistemul filosofic pe care Fondane încearcă să îl contureze: „conștiința nefericită”, altfel spus criza existențială a omului devenit conștient de propria sa tragedie, determinată de incapacitatea sa ontologică de a soluționa dilemele proprii sale ființe. Prins în capcana cotidianului, omul contemporan este obligat să se aplece în fața atotputerniciei principiului *primum vivere*, viața interioară, experiența spirituală fiind neglijată până la negare: „Suntem, în calitate de cetățeni ai nefericirii sociale, ființe politice și în același timp, în

calitate de cetățeni ai nefericirii umane, ființe metafizice.”²²

Scopul gândirii de factură existențialistă, care proliferază în anii '30, este, de fapt, reabilitarea persoanei în fața abstracțiunilor, înrădăcinarea gândirii în existența concretă, neîncrederea în sistem și intuirea transcendentului în propria subiectivitate³. Așa-numita *Prefață pentru ziua de azi*, pe care Fondane o plasează în preambulul volumului de eseuri, este, totodată, și o critică socială în manieră existențialistă: „...nu trebuie trasă... concluzia că subestimăm presiunea pericolului, că închidem ochii în fața amenințărilor crescânde ale pauperității, ale războiului, ale prostiei și ale răutății metodice, că ne credem la adăpost de convulsiile unei culturi care, prăbușindu-se, riscă să ne prindă de vii sub ruinele ei...”²⁴

Demersul fondanian este o luptă contra raționalismului: „Sfâșiat între lucrurile pe care le gândește și lucrurile care îl gândesc, ... el (omul, n.n.) nu poate – oricare ar fi mobilurile care îl animă – decât să se angajeze din ce în ce mai mult pe calea unei rațiuni care îi vrea moartea, iar pe de altă parte, să accepte o realitate care este viața.”²⁵

Fondane dă formă unei serii de interogații retorice, pe tema raportului între realitatea economică, etică și politică, pe de o parte, și cerințele vieții interioare, pe de altă parte. De ce omul este constrâns a o sacrifica pe cea din urmă, de dragul convenției sociale? De ce

experiența metafizică lezează categoria etică? De ce, la urma urmei, ar fi justificată exercitarea de constrângeri și presiuni angoasante asupra ființei, cu scopul de a acredita ideea că întreaga noastră existență se consumă în limitele, exigențele și obligațiile pe care socialul le impune?

Analizând dualitatea ontologic determinată a ființei, divizată între social și metafizic, Fondane aplică acest concept al „conștiinței nefericite” la situația concretă a omului contemporan: „...omul social se simte ofensat pe bună dreptate de faptul că speculația metafizică îi disprețuiește într-o asemenea măsură condiția terestră și mizeriile istorice; la rândul nostru, ne simțim ofenșate de faptul că dialectica definește omul „în realitatea lui” ca „ansamblu al raporturilor sociale” (Marx...)”⁶, neglijând total trăirile conștiinței. Or, tocmai această „conștiință nefericită” este factorul unificator al celor două dimensiuni antagoniste: „...este dreptul nostru să mărturisim cinstit integritatea și indivizibilitatea conștiinței nefericite – o conștiință nefericită care sufără global, însă nu indistinct, pentru absența pâinii, a muncii, a libertății, a dreptății, dar și pentru prezența ostilă a irealității, a contradicției, a neputinței, a necesității, a morții – și, de aici, a celui *Fatum* prin care se operează, în mod inexplicabil, alienarea totală a puterilor omului.”⁷

Altfel spus, există, chiar dacă disimulată în dosul interfeței realului, o legătură între „conștiința nefericită” a eului social, aservit datoriei și, finalmente, propriei morți și „conștiința nefericită” a eului metafizic, liber și nereșemat. Acest mod de a pune problema îl aduce pe eseist în apropierea lui Șestov: „Pour Chestov – notează Monique Jutrin, redactorul șef al *Caietelor Benjamin Fondane* – la résignation est non seulement une faute morale, mais encore une erreur fatale. Dans *Athènes et Jérusalem* il reproche à Kierkegaard aussi bien qu'à Nietzsche d'avoir fini par se résigner: Kierkegaard en dissimulant sa faute et Nietzsche en cédant à l'Amor fati, à l'amour du destin, à l'approbation de la nécessité. L'irrésignation de Chestov et de Fondane ne se confond donc avec la révolte de leurs prédécesseurs: elle va au-delà, exigeant l'intervention divine et le «miracle»”⁸.

Un aspect care trebuie pus în discuție este acela al licenței fondaniene pe care o constituie termenul *irrésignation*. Acesta apare, pentru prima dată, în prefața citată, trezind discuții privind necesitatea creării sale, în contextul în care existau deja, în limba franceză, termeni care să trimită la semnificatul în cauză, ba mai mult, exista chiar forma negativă *non-résignation*. Definind filosofia în termenii unei „științe formale”, ca „actul însuși prin care existentul se întrebă cu privire la propria sa existență, actul însuși al viului, căutând în el și dincolo de el, cu sau împotriva evidențelor, tocmai posibilitățile viețuirii”⁹, Fondane concluzionează că, de fapt, „Într-un fel sau altul, prin poezie, prin strigăt, prin credință sau prin sinucidere, atâta timp cât realitatea va fi așa cum

este, omul își va dovedi nereșemnarea (*irrésignation* în limba franceză, n.n.), chiar dacă această nereșemnare ar fi – sau ar părea – o absurditate sau o nebulie. Într-adevăr, nu e scris nicăieri că nebulia nu trebuie niciodată să sfârșească prin a birui rațiunea.”¹⁰

Așadar, de ce optează Fondane pentru această formă originală a termenului, transcriind ideea de revoltă, de nesupunere, de obstinație, termeni care sunt, de asemenea, prezenți în repertoriul eseistului? *Irrésignation* nu figurează în dicționarele limbii franceze, dar, în ansamblul gândirii fondaniene, se conturează opoziția dintre semnificațiile cu care a fost investit de creatorul său și termenul existent, *non-résignation*: nu este vorba doar despre o nereșemnare, ci de o imposibilitate, de un refuz de a accepta datoria, rațiunea și moartea¹¹.

La conscience malheureuse, acest eseu asupra categoriei filosofice fondaniene pe care am putea-o numi *nefericirea*, corespunde, în linii mari, încercării de a explica mecanismele alienării totale a omului sub presiunea neputinței, a necesității și a morții. De fapt, lucrarea enunță opoziția dintre categoria dialectică a omului social și cea a omului metafizic, stabilind totodată și punctul în care aceste contrarii se ating. Revolta metafizică, opusă revoluției sociale (categorie dialectică), îi apare lui Fondane ca preferabilă, iar lupta la acest nivel, cu atât mai necesară cu cât „șansele de a câștiga par, la prima vedere, utopice și improbabile.”¹² Ultimul text al lui Fondane a fost *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire (Lunea existențială și Duminica istoriei)*, publicat la prestigioasa editură Gallimard. Acesta a fost trimis de autorul său, cândva în luna februarie a anului 1944 – cu doar câteva luni înainte de arestarea și apoi uciderea sa de către nașiști – lui Jean Grenier, care urma să îl includă în structura unui volum colectiv, intitulat *L'Existence*. Așadar, eseul în discuție reprezintă ultima fază a gândirii filosofice fondaniene, o gândire de factură existențialistă, dar distinctă de cea a lui Jean Paul Sartre, care publicase deja, la acea vreme, *L'Être et le Néant*.

Chiar dacă – remarcă Monique Jutrin – termenul „irrésignation” nu mai revine în scrierile fondaniene, acesta rămâne central în structura gândirii sale filosofice. Acest ultim eseu, scris în plin război mondial, este atins de atmosfera unei epoci care, așa cum notează Fondane în însemnările sale rămase încă nepublicate¹³, este dominată de absența lui Dumnezeu, iar eseistul încearcă să opună acestei lumi în deșingoladă, alienării ontologice a omului, o speranță de recăștigare a dreptului acestuia de a exista în deplinătatea ființei sale.

Speranța și deschiderea spre religios apar, în *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire* cu atât mai intense cu cât atmosfera în Paris devine mai sufocantă, asemenea celei din *Procesul* lui Kafka: din ce în ce mai mulți evrei sunt arestați pentru a lua calea lagărului, raidurile aeriene tulbură cu frecvență alarmantă viața

locuitorilor. Nimeni nu mai este în siguranță. Și totuși, în timp ce lumea se destramă sub imperiul violenței și al dezumanizării, Fondane are energia filosofică de a proclama dreptul omului la o existență infinită. De altfel, Fondane împrumută tocmai de la Kafka această „Duminică” interminabilă a istoriei, această lume a necesității care vânează individul, ucigându-i viața interioară.

Din punct de vedere filosofic, Fondane operează o distincție majoră între două curente ale filosofiei existențialiste: unul dintre acestea (reprezentat de Heidegger sau Jean Paul Sartre) privilegiază cunoașterea și rațiunea, promovând ideea primatului acestora asupra individului. Celălalt filon (avându-i ca susținători pe Dostoievski, Nietzsche, Kierkegaard și, firește, Șestov, mentorul lui Fondane) lasă omului o poartă de scăpare, o șansă de a scăpa de sub tirania rațiunii și de a-și salva libertatea spirituală. Pentru a argumenta opoziția față de domnia rațiunii, Fondane apelează la mitul biblic al izgonirii din grădina Edenului ca urmare a consumării fructului oprit. Dar, notează eseistul, arborele binelui și al răului nu a dat omului tocmai posibilitatea de a „gusta” din cunoaștere? Așadar, aceasta e produsul șarpelui, nu al lui Dumnezeu, și ca atare nu se poate situa deasupra forței divine.

Altfel spus, dincolo de duminica apocaliptică a istoriei, dincolo de dictatura concretului, a necesității și a rațiunii, se întrevide o luminoasă zi de luni a existenței, un nou început. Dar să îi dăm cuvântul lui Fondane: „...au plus sombre du Dimanche de l'Histoire, dans l'expérience du malheur absolu, surgirait malgré tout le Lundi de l'existence.”¹⁴ Măine este o nouă zi...

Note:

1. Benjamin Fundoianu, *Conștiința nefericită*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 8.
2. *Ibidem*, p. 8.
3. Olivier Salazar-Ferrer, *Benjamin Fondane*, Paris, Editura Oxus, 2004, p. 118.
4. Benjamin Fundoianu, *op. cit.*, p. 7.
5. *Ibidem*, p. 20.
6. *Ibidem*, p. 12.
7. *Ibidem*, p. 9.
8. Monique Jutrin, *Poésie et philosophie: l'irrésignation de Benjamin Fondane*, în „Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 120.
9. Benjamin Fundoianu, *op. cit.*, p. 8.
10. *Ibidem*, p. 13.
11. Monique Jutrin, *op. cit.*, p. 118.
12. Benjamin Fundoianu, *op. cit.*, p. 13.
13. Olivier Salazar-Ferrer, *op. cit.*, p. 214.
14. Michel Carassou, *Benjamin Fondane et le Dimanche de l'Histoire*, în „Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 153.

Bibliography:

A. Primary

1. Fondane, Benjamin, *La conscience malheureuse / The unbappy conscience*, Les Editions Denoël et Steele, Paris, 1936, Reed. Paris, Editions Plasma, 1979.
2. Fondane, Benjamin, *Rencontres avec Léon Chestov / Meetings with Lev Shestov*. Textes établis et annotés par Nathalie Baranoff et Michel Carassou. Préface de Michel Carassou, Editions Plasma, Paris, 1982.
3. Fondane, Benjamin, *Le Lundi existentiel et le Dimanche de l'Histoire, suivi de la philosophie vivante / The existential Monday followed by the living philosophy*, Monaco, Editions du Rocher, 1990.
4. Fundoianu, Benjamin, *Conștiința nefericită. Eseuri / The unbappy conscience. Essays*. Traducere de Andreea Vlădescu, București, Editura Humanitas, 1993.
5. Fondane, Benjamin, *L'être et la connaissance. Essai sur Lupasco / Being and knowledge. Essay on Lupasco*, Présenté par Michel Finkenthal, Paris, Editions Paris – Méditerranée, 1998.
6. Fundoianu, Benjamin, *Ființa și cunoașterea. Încercare asupra lui Lupașcu / Being and knowledge. Essay on Lupasco*, Iași, Editura Ștefan Lupașcu, 2000.

B. Secondary

1. Breton, André, *Manifestes du surréalisme / Manifestos of surrealism*, [Paris], Editura Gallimard, 1973.
2. Calimani, Riccardo, *Destins et aventures de l'intellectuel juif en France / Destinies and adventures of the Jew intellectual in France, 1650-1945*, Toulouse, Editions Privat, 2002.
3. Carassou, Michel, *De Dada à l'existentialisme / From Dada to existentialism*, in *Fundoianu / Fondane et l'avant-garde*, Fondation Culturelle Roumaine, Paris – Méditerranée, 1999, p. 135.
4. Idem, *Benjamin Fondane et le Dimanche de l'Histoire / Benjamin Fondane and the Sunday of history*, „Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 149.
5. Fotiade, Ramona, B. *Fondane: from Surrealism to the Existential Fight against Self-evidence*, „Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires”, Bucarest, Editions Univers, 1999-2000, p. 204.
6. Idem (ed.), *The Tragic Discourse. Shestov and Fondane's Existential Thought*, Berna, Editura Peter Lang, 2006.